

مقاله پژوهشی: روش‌های تأمین مالی صنایع دفاعی و نظامی

بهمن نیکخواه^۱

دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۴/۰۲

پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۰۶/۱۸

چکیده

پروژه‌های نظامی و دفاعی به دلیل برخورداری از فناوری‌های پیشرفته و به‌روز، از هزینه بالایی برخوردار هستند؛ لذا تأمین مالی پروژه‌های دفاعی و نظامی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. بر همین اساس هدف از این پژوهش بررسی روش‌های تأمین مالی صنایع دفاعی و نظامی جمهوری اسلامی ایران بود. این تحقیق از نظر هدف کاربردی و روش آن آمیخته (کیفی - کمی) است که روش‌های تأمین مالی صنایع دفاعی و نظامی با ابزار مصاحبه با ۸ نفر از خبرگان حوزه اقتصاد در آجا احصاء گردید و یافته‌ها این بخش کیفی به شکل ضریب مسیر معادلات ساختاری در نرم‌افزار Smart pls، پس از تأیید روایی و پایایی مدل درونی و بیرونی در جامعه کمی مورد آزمون قرار گرفتند. همچنین بر اساس پرسش‌نامه جمع‌آوری شده با آزمون پیرسون در نرم‌افزار SPSS، روش‌های تأمین مالی صنایع دفاعی و نظامی رتبه‌بندی گردیدند. نتایج حاکی از آن است که: ۱- اعتبارات بودجه دولتی ۲- سود قراردادهای صنعت دفاعی با بخش خصوصی یا صادرات ۳- ابزارهای بازار سرمایه ۴- اوراق مرابحه ۵- منابع صندوق توسعه ملی در قالب تقویت و توان آمادگی دفاعی ۶- سرمایه‌گذاری مشترک JV ۷- استصناع ۸- فروش مازاد نفت مصوب بودجه سالیانه ۹- اوراق فروش و اجاره ۱۰- اوراق منفعت استهلاکی ۱۱- استقراض بلندمدت ۱۲- اوراق تبعی ۱۳- قرارداد مشارکت عمومی و خصوصی ۱۴- استقراض کوتاه‌مدت ۱۵- اجاره منتهی به مالکیت بانی ۱۶- فروش املاک و اموال مازاد صنعت دفاعی یا سازمان‌های نیروهای مسلح ۱۷- اوراق اجاره کلی ۱۸- اوراق اجاره اشتراک زمانی ۱۹- قراردادهای حق امتیاز به کشورهای سرمایه‌گذار ۲۰- شرکت‌های چندملیتی.

واژگان کلیدی: تأمین مالی، صنایع دفاعی و نظامی، بودجه دولتی، تقویت بنیه دفاعی.

۱- کارشناس ارشد، مدیریت مالی، موسسه آموزش عالی علوم و توسعه پایدار آریا (نویسنده مسئول)

مقدمه

از عمده‌ترین هزینه‌های دولت‌ها حتی در دوران صلح هزینه‌های بخش دفاع و امنیت است و کشورهای مختلف بخش مهمی از درآمدهای عمومی خود را برای این بخش هزینه می‌کنند (لیو و همکاران^۱، ۲۰۲۳، ۳۲-۳۳). در بخش دفاع، تقویت بنیه دفاعی یکی از مهم‌ترین مأموریت‌هاست که بخش عمده‌ای از این مأموریت مهم برعهده صنایع دفاعی کشور می‌باشد. یکی از نکات مهم در توسعه و تقویت یک صنعت تأمین مالی پایدار آن صنعت می‌باشد (جونز و همکاران^۲، ۲۰۱۱). تاکنون تأمین مالی صنایع دفاعی صرفاً برعهده دولت بوده و از محل بودجه عمومی دولت تأمین می‌شده است. در سال‌های اخیر، نوسانات درآمدی دولت‌ها و به تبع نوسانات بودجه دفاعی و به‌طورخاص بودجه تقویت بنیه دفاعی، صنایع دفاعی کشور را به دلایلی دچار چالش‌هایی نموده است. از طرفی اسناد بالادستی بخش دفاع بر تقویت بنیه دفاعی کشور با استراتژی توسعه صنایع دفاعی و چندمنظوره کردن آن و به تبع توسعه بازار داخلی و خارجی این صنعت تأکید دارند (اسلام‌جو و همکاران، ۱۴۰۱). از این‌رو کاهش وابستگی این صنعت به بودجه عمومی با استفاده از سازوکاری برای تأمین مالی غیردولتی می‌تواند به حل این چالش مهم کمک نماید و می‌تواند شاهد توسعه و بالندگی این صنعت و کاهش نیازمندی آن به بودجه عمومی دولت باشد (گائو و همکاران^۳، ۲۰۲۴، ۲). با تغییر رویه و رویکردها تأمین مالی صنایع دفاعی می‌تواند طرح‌های اقتصادی خود را از طریق منابع جدید که از سرمایه‌های مختلف نشأت گرفته است، تأمین مالی نمایند. با توجه به تنوع روش‌های تأمین مالی و گستردگی انواع بازارها، نهادها و ابزارهای تأمین مالی، این تصمیم که کدامیک از روش‌های تأمین مالی برای این صنعت مناسب است بستگی به عوامل زیادی دارد. موضوع مهم دیگر شرایط خاص صنایع دفاعی است که امکان استفاده از روش‌های نوین تأمین مالی را دچار ابهام می‌نماید. به همین جهت تحقیق حاضر به دنبال شناسایی و اولویت‌بندی روش‌های تأمین مالی متناسب با صنعت دفاعی و نظامی است.

یکی از مهم‌ترین مباحث پیرامون مخارج دفاعی و هزینه‌های نظامی، تأمین مالی هزینه‌ها است. حفظ توان نظامی و ارتقای کارآمدی آن یک امر ضروری در نظام اسلامی است که مستلزم تأمین منابع و امکانات لازم و مدیریت مناسب بر آن است که بودجه نقش مهمی در این راستا ایفا می‌کند (مرتضی‌نیا و همکاران، ۱۴۰۰). در کشورهای درحال توسعه، اجرای پروژه‌های دفاعی برعهده دولت‌ها قرار دارد و از آنجاکه میزان منابع مالی موردنیاز این پروژه‌ها زیاد است، بخش

1. Liu et al.

2. Jones et al.

3. Gao et al.

زیادی از بودجه دولت‌ها را تشکیل می‌دهند. از این رو مسئله توجه به روش‌ها و ابزارهای مختلف در پی جذب منابع مالی موردنیاز، بسیار مهم جلوه می‌نماید (حسینی و اسماعیل پور مقدم، ۱۳۹۹، ۵۲). کشورهای درحال توسعه برخلاف کشورهای توسعه‌یافته و پیشرفته که از ناحیه فعالیت‌های نظامی با فروش تسلیحات جنگی و نظامی درآمدهای ارزی قابل ملاحظه‌ای کسب می‌کنند، معمولاً مخارج موردنیاز برای انجام هزینه‌های نظامی و دفاعی را از محل بودجه عمومی کشور تأمین می‌کنند (همان). این موضوع می‌تواند از یک سو، دولت‌ها را با مشکلاتی از قبیل کسری بودجه و انباشته شدن سطح بدهی‌های داخلی و خارجی مواجه سازد و از سوی دیگر، توان اقتصادی این کشورها را تحلیل برده و سطح عمومی معیشت جامعه و توسعه اقتصادی را تحت تأثیر قرار دهد (فطرس و گلخندان، ۱۳۹۶، ۶-۷). به بیان ساده‌تر، گسترش مخارج نظامی در کشورهای درحال توسعه با توجه به محدودیت‌هایی که در بودجه عمومی وجود دارد، از کانال‌های اثر جایگزینی، افزایش مالیات‌ها، افزایش استقراض از بانک مرکزی و انتشار پول و همچنین افزایش سطح بدهی‌های خارجی، از یک طرف ضمن افزایش سطح عمومی قیمت‌ها و تورم، کاهش تولید و رشد اقتصادی را به دنبال داشته باشد و از طرفی دیگر، با کاهش سهم مخارج رفاهی و بهداشتی و آموزشی از بودجه، به فرایند توسعه انسانی اقتصادی لطمه وارد کند (عزیز و اسدالله^۱، ۲۰۱۷، ۴۸-۴۹). با توجه به وضعیت خاص کشورهای درحال توسعه و بحران‌های مالی در این کشورها امکان تأمین سرمایه موردنیاز برای اجرای پروژه‌های بزرگ به ویژه نظامی به راحتی فراهم نمی‌شود، بنابراین انتخاب روش تأمین مالی مناسب در مورد پروژه‌ها مسئله مهمی است. در بسیاری از پروژه‌ها به دلیل مسائلی مانند حجم بالای سرمایه موردنیاز، حساسیت بالای پروژه از نظر مسائل سیاسی، اقتصادی و امنیتی، عدم تمایل حضور خارجیان و سرمایه‌گذاری آن‌ها موردتوجه مسئولان حکومتی قرار می‌گیرد (اسلامی میلانی و اسمعیلی، ۱۳۸۸).

با مستندات ارائه شده از مطالعه اسناد علمی پژوهشگران در این بخش از تحقیق پی بردند که پروژه‌های نظامی و دفاعی به دلیل برخورداری از فناوری‌های پیشرفته و به روز، از هزینه بالایی برخوردار هستند؛ لذا تأمین مالی پروژه‌های دفاعی و نظامی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و برای تأمین مالی مخارج نظامی و نیروهای مسلح بایستی بهترین ابزارهای مالی انتخاب گردد و روش‌های کم‌هزینه و کارا برای تأمین مالی این بخش کلیدی طراحی، عملیاتی و اجرا شود. روش‌ها و منابعی که بتواند تاحدامکان، وابستگی بخش نظامی و نیروهای مسلح را به بودجه عمومی سالیانه به حداقل برساند. از این رو مسئله اصلی تحقیق این است که مناسب‌ترین ابزارها و

^۱. Aziz & Asadullah

روش‌های تأمین مالی صنایع دفاعی و نظامی ایران چیست؟ و ابزارهای مناسب تأمین مالی صنایع دفاعی و نظامی ایران دارای چه ماهیت و الزاماتی است؟

بر اساس آمارهای رسمی منتشر شده، نیروهای مسلح سهم قابل ملاحظه‌ای از منابع بودجه را به خود اختصاص داده است. افزایش سطح هزینه‌های نیروهای مسلح با توجه به شرایط و موقعیت راهبردی ایران در منطقه خاورمیانه ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. با وجود اثرات منفی که گسترش مخارج نظامی می‌تواند بر اقتصاد تحمیل نماید، از یک سو به دلیل موقعیت حساس و استراتژیک ایران در منطقه خاورمیانه و تهدیدات امنیتی که وجود دارد و از سوی دیگر، تحریم‌های اقتصادی همه‌جانبه بین‌المللی غرب علیه کشورمان، افزایش هزینه‌های دفاعی و نظامی ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. در کنار این ضرورت، به سبب محدودیت‌های مالی و بودجه‌ای که گریبان‌گیر کشور است، مدیریت این منابع از اهمیت دوچندان برخوردار است. از این رو انتخاب مناسب‌ترین ابزار تأمین مالی و شناخت ماهیت و الزامات تأمین مالی صنایع دفاعی و نظامی؛ ضرورتی انکارناپذیر است.

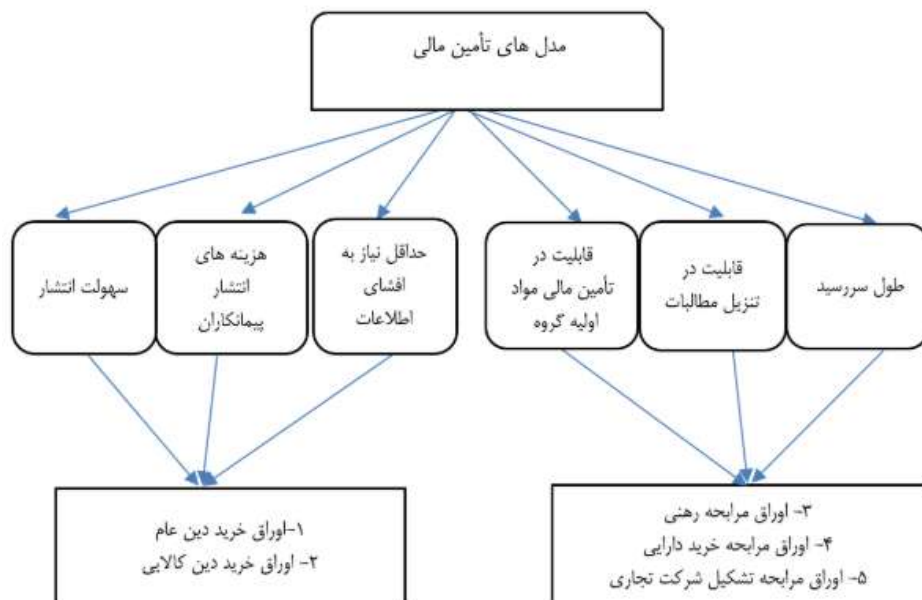
مبانی نظری

الف- پیشینه‌شناسی

در حوزه تخصصی موضوع پژوهش (شناسایی ابزارهای مالی مناسب برای تأمین مالی صنایع دفاعی و نظامی)، مطالعات محدودی صورت گرفته است، اما پژوهش‌هایی با موضوعات مرتبط انجام پذیرفته‌اند که به برخی از آن‌ها اشاره می‌گردد:

-اسلام‌جو و همکاران، ۱۴۰۱؛ در پژوهشی با عنوان ارزیابی و اولویت‌بندی روش‌های تأمین مالی متناسب با صنعت دفاع جمهوری اسلامی ایران؛ پس از مصاحبه با خبرگان و نیز اجرای روش دلفی و با اجرای آزمون دوجمله‌ای و آزمون t تک نمونه‌ای یافته‌های تحقیق نشان دادند که ابزارهای شناسایی شده برای تأمین منابع در بین فعالیت‌های عملیاتی از محل افزایش درآمدها روش «توسعه بازار و صادرات تسلیحات و محصولات نظامی» و از محل کاهش هزینه‌ها نیز روش «باز طراحی تحقیقات و نوآوری با ارتباط مؤثر با دانش‌بنیان‌ها» رتبه اول را کسب نمودند. برای تأمین منابع از محل فعالیت‌های سرمایه‌گذاری از محل «مشارکت با سایر بخش‌ها برون‌سپاری (خصوصی‌سازی) و مشارکت با بخش خصوصی (pp)» و در بین فعالیت‌های سرمایه‌گذاری از محل تغییر و بهبود دارایی‌های میان‌مدت و بلندمدت «مولدسازی دارایی‌های غیرمولد» اولویت‌های اول را کسب نمودند و برای تأمین منابع از محل فعالیت‌های تأمین مالی مبتنی بر سرمایه «ایجاد صندوق ملی حمایت از بخش دفاع و صنایع دفاعی» و در فعالیت‌های تأمین مالی مبتنی بر بدهی «انتشار اوراق بدهی (صکوک) در بازار سرمایه» اولویت اول خبرگان هستند.

- احمدوند و ناصرپور، ۱۳۹۹؛ در مقاله خود با عنوان ارائه الگوی تأمین مالی مبتنی بر اوراق خرید دین و مباحثه در بخش دفاعی کشور با اولویت‌بندی روش‌ها با استفاده از تحلیل سلسله‌مراتبی، با استفاده از ظرفیت بخش خصوصی و مشارکت آن در حوزه دفاعی مورد بررسی قرار داده است و الگوی تأمین مالی به صورت زیر ارائه گردیده است:

شکل ۱: مدل‌های تأمین مالی

- علی‌اکبری و احمدوند، ۱۳۹۶؛ در پژوهشی با عنوان تأمین مالی سندیکایی و مشارکتی برای پروژه‌های نظامی؛ به این نتیجه دست یافته‌اند که استفاده از تسهیلات کلان بانکی، مستلزم ایجاد زیرساخت‌های حقوقی و اقتصادی در حوزه دفاع بوده که ناظر به تنظیم مقررات ضمانت دولتی از تسهیلات سندیکایی و مشارکتی دفاعی، تدوین برنامه راهبردی جامع در تأمین ارقام دفاعی، تنظیم نظام جامع آفست دفاع، تشکیل شرکت‌های پیمانکاری دفاعی، برون‌سپاری پروژه‌های نظامی و واگذاری مالکیت برخی از پیمانکاران دفاعی، می‌باشند.

- حسینی، ۱۳۹۸؛ در پژوهشی با عنوان اولویت‌بندی شیوه‌های تأمین مالی پروژه‌های تجهیزات نظامی بر پایه اوراق بهادار اسلامی؛ اهمیت و نقش اوراق بهادار اسلامی در تأمین مالی پروژه‌های دفاعی کشور، همچنین انواع ابزارهای مالی اسلامی اعم از غیرانتفاعی، انتفاعی با بازده انتظاری و انتفاعی با بازده معین را مورد بررسی و ارزیابی قرار داده و ابزارهای مناسب در تأمین منابع مالی

پروژه‌های تجهیزات نظامی را شناسایی و با استفاده از روش تحلیل سلسله مراتبی (AHP) ابزارهای منتخب را اولویت بندی نموده است. نتیجه پژوهش حاکی از اولویت داشتن اوراق مشارکت، استصناع، مرابحه و اجاره نسبت به سایر روش‌ها با توجه به ۴ معیار بازده، ریسک، افق زمانی و میزان تأمین مالی در صنعت دفاعی کشور می‌باشد.

لیو و همکاران^۱ (۲۰۲۱)، در تحقیقی با عنوان تأمین مالی پروژه در صنعت دفاعی در دیدگاه تفکر سیستمی به این نتیجه رسیدند که در توسعه صنایع دفاعی فاکتورهای متعددی برای تأمین مالی پروژه در صنایع دفاعی وجود دارد. چنین عواملی بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند و همبسته و مرتبط هستند که همه جوانب را باید از منظر سیستمی کل نگر و ساختاری در نظر گرفت. در این سیستم نیز قابلیت صنعت دفاعی سه جنبه را پوشش می‌دهد: تحقیق و توسعه مستقل، تولید و تشکیل زنجیره صنعت تسلیحات.

- زو و همکاران^۲ (۲۰۲۴)، در تحقیقی با عنوان تأثیر کارایی تأمین مالی در صنعت دفاعی بر نوآوری غیرفناوری به این نتیجه رسیدند که کارایی تأمین مالی پایگاه صنایع دفاعی تأثیر مثبت قابل توجهی بر نوآوری سازمانی دارد که در شرکت‌های دولتی و شرکت‌های نظامی برجسته‌تر است. در داخل، پایگاه صنایع دفاعی باید مدیریت مالی و فعالیت‌های نوآوری را تقویت کند. از منظر خارجی، دولت نیاز به بهبود ساخت‌وساز بازار سرمایه دارد و مؤسسات مالی باید نقش سرمایه‌گذاران نهادی حرفه‌ای و ناظران خارجی را ایفا کنند که این امر منجر به ارتقای قابلیت نوآوری غیرفنی پایگاه صنایع دفاعی می‌شود.

- بررسی طرح‌های بلندمدت دفاعی در چین در مطالعه چونگ و همکاران^۳ (۲۰۱۷)، حاکی از این بود که اصلاحات نظام‌مند تحقیقاتی و دسترسی به بازار سرمایه علاوه بر ایجاد مسیر جدید تأمین مالی، موجب می‌شود خدمات و صنایع دفاعی از نوآوری بالاتری و وابستگی کمتر به تکنولوژی‌های خارجی برخوردار شوند.

تفاوت این پژوهش با پژوهش‌های انجام شده این است که در این تحقیق روش‌ها، ابزارها و یا مکانیسم‌هایی که منجر به تأمین مالی پروژه‌های صنایع دفاعی و نظامی جمهوری اسلامی ایران می‌گردند، شناسایی و رتبه‌بندی می‌گردند که از این حیث تنها با تحقیق اسلام جو و همکاران

1. Liu et al.

2. Zhu et al.

3. Cheung et al.

(۱۴۰۱)؛ با عنوان ارزیابی و اولویت‌بندی روش‌های تأمین مالی متناسب با صنعت دفاع جمهوری اسلامی ایران؛ مشابهت دارد.

ب- مفهوم شناسی

تأمین مالی: بحث تأمین مالی به‌خصوص در کشورهای در حال توسعه از اهمیت دو چندانی برخوردار است؛ کشورهای در حال توسعه به‌منظور پیشرفت در عرصه‌های مختلف اقتصادی نیاز به منابع مالی فراوان دارند. در این کشورها برخی از پروژه‌ها را با تأمین مالی داخلی می‌توان انجام داد؛ اما در پروژه‌های مهم و زیرساختی مورد نیاز کشور که امکان تأمین منابع کامل آن توسط دولت فراهم نیست مانند پروژه‌های نفتی، گازی، پتروشیمی و بسیاری از صنایع دیگر برای توسعه زیرساخت‌ها برخوردار از منابع خارجی بسیار جدی است. (چن^۱، ۲۰۰۸: ۲۰)

در لغت‌نامه تخصصی انوستوپدیا به عمل فراهم کردن اعتبارها برای فعالیت‌های کسب‌وکار، خرید یا سرمایه‌گذاری، تأمین مالی گفته می‌شود. کسب‌وکار نهاد‌های مالی و بانک‌ها، تأمین مالی است؛ به طوری که سرمایه مورد نیاز برای کسب‌وکارها، مصرف‌کنندگان و سرمایه‌گذاران به‌منظور دستیابی به اهداف آن‌ها را فراهم می‌کنند. استفاده از تأمین مالی در هر نظام اقتصادی ضروری است؛ زیرا این امکان را برای کسب‌وکارها و شرکت‌ها فراهم می‌کند تا فعالیت‌های آن‌ها با سرعت و سازوکار آسان‌تری انجام شود. هر مؤسسه اجتماعی به منابع مالی نیاز دارد و بررسی و ارزیابی منابع مورد نیاز مؤسسه، مستلزم پیمودن چهار گام مهم است (لیانگ و ریچرت^۲، ۲۰۱۲).

تعریف قابلیت‌های مورد نیاز برای مؤسسه اجتماعی، فراهم کردن طرح کلی نیروی انسانی برای تحقیق قابلیت‌های مورد نیاز، توسعه برنامه‌ریزی منابع و برنامه‌ریزی مالی است. دسترسی به منابع برای کسب‌وکارهای تازه، تکیه‌گاه کارآفرینان است. میزان سرمایه و منابع انسانی، مهم‌ترین پشتوانه کارآفرینان هستند. بحث انتخاب منابع مالی و توجیه انتخاب بهترین ساختار سرمایه در شرایط مختلف کسب‌وکار، زمینه را برای بررسی نگرش مدیریت در انتخاب و توزیع مناسب منابع مالی در ادبیات مالی گشوده است (اعتمادی، داغانی، عزیز خانی و فره‌بخش، ۱۳۹۳).

صنایع دفاعی و نظامی: یکی از صنایع مهم و توانمند در ایران صنعت دفاعی است. امروزه صنایع دفاعی جمهوری اسلامی ایران در زمینه قابلیت‌های فناورانه، رشد قابل توجهی کرده و در طراحی، ساخت و تولید سامانه‌های نسبتاً پیشرفته و نوآوری‌های فناورانه توانمند شده است، به صورتی که اکنون فرایندهای درونی صنعت دفاعی نه تنها برون‌دادهای نظامی و در نتیجه اقتدار وجوه نظامی را در پی داشته است؛ بلکه ستاده‌ها و دستاوردهای متنوع به‌صورت سرریز به سمت بخش غیردفاعی،

¹. Chen, T. y.

². Liang & Reichert

اقتدار و جوه غیردفاعی و کمک به تولید ملی را نیز به ارمغان آورده است (مستولی‌زاده و همکاران، ۱۴۰۰). در گذشته معمولاً تأثیربخش دفاعی بر بخش غیردفاعی در قالب پیامدهایی مانند زایش و سرریزهای دانش و فناوری و مانند آن اتفاق می‌افتاد، اما امروزه با توجه به درخواست‌ها، نیازمندی‌ها و زمینه‌های مختلف فعالیت در بخش غیردفاعی، ارائه خدمات هدفمند به این بخش را مهم ساخته است (ریلی^۱، ۲۰۱۲). صنایع دفاعی ایران، یکی از بخش‌های مولد و پیشرو در عرصه علم و فناوری است که به طراحی و تولید محصولات و فناوری‌های دفاعی و غیردفاعی اشتغال دارد. به‌زعم صاحب‌نظران، صنایع دفاعی ایران در انجام مأموریت خود که پشتیبانی از نیروهای مسلح است، توانایی شگرفی را نشان داده است؛ اما با توجه به وجود محدودیت در فعالیت‌های اقتصادی، در انجام این نوع از فعالیت با تنگناهایی مواجه هستند که مانع چابکی آن‌ها شده است.

روش‌شناسی تحقیق

تحقیق حاضر از نوع توصیفی پیمایشی و از نظر هدف کاربردی می‌باشد که به روش ترکیبی با رویکرد کیفی - کمی توسط هر یک از خبرگان به تفسیر شخصی از تجربه واقعی طی مصاحبه پرداخته و با تحلیل مصاحبه‌ها به روش گراند تئوری و کدگذاری آن شاخص‌ها احصاء گردیدند و سپس نتایج به دست آمده به صورت پرسش‌نامه ساخته شده و به گردآوری و تحلیل فرضیه‌ها پرداختند (اصغرزاده و همکاران^۲، ۲۰۲۴). دوره زمانی این تحقیق از اوایل سال ۱۴۰۲ شروع و در فروردین ماه سال ۱۴۰۳ اتمام یافت. در این مصاحبه‌ها سؤالاتی از این قبیل مطرح گردید: ۱- چه روش‌هایی برای تأمین مالی صنایع دفاعی و نظامی وجود دارد؟ ۲- ابزارهای تأمین مالی صنایع دفاعی و نظامی ایران چیست؟ ۳- ابزارهای مناسب برای تأمین مالی صنایع دفاعی و نظامی ایران باید دارای چه ماهیت و الزاماتی باشد؟ و سپس فرایند تجزیه و تحلیل داده‌های کیفی در قالب مکتب سیستماتیک کوربین و استراوس از روش گراند تئوری بر اساس کدگذاری انجام و نتایج نهایی پژوهش به صورت گزاره‌های خبری منعکس شد. همچنین بخش کیفی متن مصاحبه‌ها به همراه کدها توسط تیم متخصص در زمینه رسانه که از محققین شناخته شده در زمینه تحقیقات کیفی بودند، بازبینی و مورد تأیید قرار گرفت.

روش نمونه‌گیری بخش کیفی پژوهش حاضر نیز به صورت هدفمند و تئوریکال است. این نمونه شامل ۸ نفر از کارکنان حوزه مالی در نیروهای مسلح ج.ا.ایران به شرح جدول زیر بودند:

جدول ۱: مشخصات مصاحبه‌شوندگان

کد	سنوات	حوزه تخصصی شغل	مقطع علمی
----	-------	----------------	-----------

^۱ . Reilly

^۲ . Asgharzadeh et al.

کد خبر	سال	معاونت	دکترای تخصصی
۱	۲۸ سال	معاونت اقتصادی	دکترای تخصصی
۲	۲۷ سال	معاونت مالی	کارشناسی ارشد
۳	۳۲ سال	اقتصاد (هیئت علمی)	کارشناسی ارشد
۴	۲۴ سال	مدیریت مالی (هیئت علمی)	کارشناسی ارشد
۵	۲۹ سال	MBA	کارشناسی ارشد
۶	۲۳ سال	اقتصاد	کارشناسی ارشد
۷	۲۷ سال	MBA	کارشناسی ارشد
۸	۲۸ سال	دارائی	دکترای تخصصی

در ادامه برای تحلیل داده‌ها بر اساس ادبیات اکتشافی ابتدا کدهای اولیه طی یک مصاحبه عمیق و تجربه خبرگان از مفهوم تأمین مالی صنایع دفاعی و نظامی ایران جمع‌آوری و سپس از نرم‌افزار Maxqda2018 جهت کدگذاری به شرح زیر استفاده گردید. همچنین مصاحبه‌ها با خبرگان تا جایی ادامه پیدا نمود که دیگر گزاره جدیدی برای ایجاد مقولات یافت نشد و ما به نقطه اشباع نظری رسیدیم.

جدول ۲: کدگذاری روند شکل‌گیری الگوی پارادایمی

کد خبرگان	مقوله‌های فرعی
P1,P2,P7,P4,P5, P8	• استفاده از اعتبارات بودجه دولتی
P4,P3,P6,P7,P8, P4	• استفاده از سود قراردادهای صنعت دفاعی با بخش خصوصی یا صادرات
P1,P5,P7,P8	• استفاده از ابزارهای بازار سرمایه
P8,P1,P6,P7	• استفاده از اوراق مرابحه
P1,P4,P6,P7	• استفاده از منابع صندوق توسعه ملی در قالب تقویت و توان‌آمدگی دفاعی
P5,P1,P2,P8,P7	• استفاده از سرمایه‌گذاری مشترک JV
P6,P7,P3,P2	• استفاده از استصناع
P1,P4,P5,P6,P8	• استفاده از فروش مازاد نفت مصوب بودجه سالیانه
P1,P3,P7,P6	• استفاده از اوراق فروش و اجاره
P2,P3,P5,P6,P7	• استفاده از اوراق منفعت استهلاکی
P5,P8,P1,P4	• استفاده از استقراض بلندمدت
P4,P7,P12,P11	• استفاده از اوراق تبعی
P4,P6,P8,P1,P3	• استفاده از قرارداد مشارکت عمومی و خصوصی

P2,P3,P5,P9	• استفاده از استقراض کوتاه‌مدت
P1,P2,P4,P5,P6	• استفاده از اجاره منتهی به مالکیت بانی
P3,P1,P2,P8,P7	• استفاده از فروش املاک و اموال مازاد سازمان‌های نیروهای مسلح
P6,P5,P3,P2	• استفاده از اوراق اجاره کلی
P1,P4,P5,P7,P8	• استفاده از اوراق اجاره اشتراک زمانی
P1,P3,P7,P8	• استفاده از قراردادهای حق امتیاز به کشورهای سرمایه‌گذار
P1,P3,P5,P6,P7	• استفاده از شرکت‌های چندملیتی

ب- جلسه کانونی با خبرگان (کدگذاری گزینشی و قضاوت)

جلسه کانونی با اساتید مربوطه که تخصص و علم کافی در خصوص موضوع تحقیق را داشتند به تعداد ۸ نفر در سازمان اقتصاد مقاومتی آجا مورد واکاوی قرار گرفت که در نظراتشان ابعاد و مقوله‌های استخراج‌شده مناسب و پیشنهاد جدیدی برای اضافه کردن نداشتند. بنابراین محقق بر اساس این جلسه و مقوله‌های احصاء شده قبلی، به‌مرور دوباره تحلیل‌ها پرداخته و پس از اینکه تحلیل هم‌پوشانی روی واحدهای معنایی انجام گرفت از آخرین جلسه کانونی، پرسشنامه‌ها تهیه و روایی ظاهری سؤالات پرسشنامه توسط ۳ نفر از خبرگان با اصلاحات جزئی تأیید گردید. همچنین جامعه آماری بخش کمی این پژوهش، کارکنان سازمان اقتصاد مقاومتی آجا و نمونه آماری شامل ۵۴ نفر از کارکنان بودند که نمونه‌گیری با استفاده از فرمول کوکران و به روش تصادفی ساده تعداد ۵۴ پرسشنامه که با مقیاس ۵ گزینه‌ای لیکرت تنظیم شده بود، پرسشنامه‌های تکمیل شده با ۴ درصد ریزش مواجه و با نرم‌افزار Smart PLS تحلیل شد. همچنین پس از شناسایی ابزارهای مختلف تأمین مالی مناسب برای صنایع دفاعی و نظامی، داده‌های به دست آمده از روش دلفی، با استفاده از آزمون همبستگی پیرسون و نرم‌افزار SPSS تجزیه و تحلیل گردید.

ارزیابی مدل در نرم‌افزار Smart PLS

در این فرایند ابتدا مدل اندازه‌گیری ارزیابی می‌شود و روایی و پایایی آن برحسب معیارهای مطرح در مدل‌های بیرونی مورد بررسی قرار می‌گیرند. سپس در صورت تأیید پایایی، روایی و شاخص اشتراک مدل اندازه‌گیری می‌توان به ارزیابی مدل ساختاری (درونی) پرداخت.

ارزیابی مدل اندازه‌گیری

ارزیابی پایایی مدل اندازه‌گیری

دو عامل در ارزیابی پایایی مدل‌های بیرونی مطرح است: تک‌بعدی بودن و پایایی درونی (ضریب قابلیت اطمینان ساختاری). برای تأیید عامل اول یعنی تک‌بعدی بودن، باید مقدار عاملی بزرگ‌تر از ۰/۴ باشد. در عامل دوم نیز آلفای کرونباخ باید از ۰/۷ بزرگ‌تر باشند. همان‌طور که از نتایج جدول زیر مشاهده می‌گردد، پایایی مدل اندازه‌گیری تأیید می‌شود.

جدول ۴: مقادیر بارهای عاملی، متوسط واریانس استخراج‌شده و پایایی ترکیبی

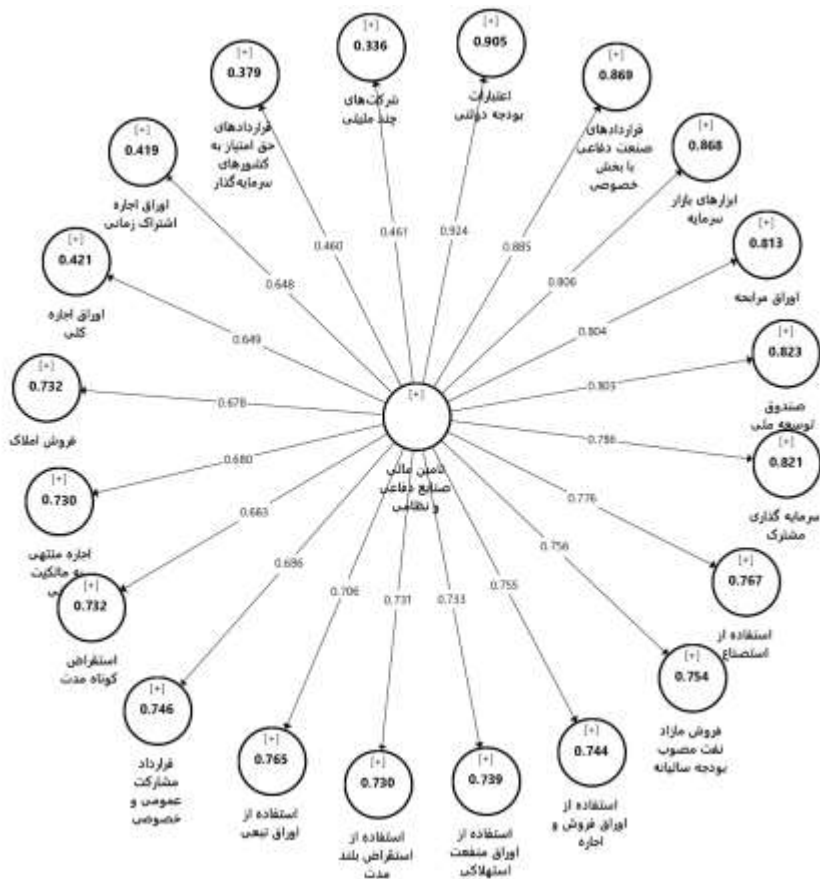
متغیر	Cronbach	گویه	بار عاملی
تأمین مالی صنایع دفاعی و نظامی	۰/۸۴۵	• استفاده از اعتبارات بودجه دولتی	۰/۷۷۴
		• استفاده از سود قراردادهای صنعت دفاعی با بخش خصوصی یا صادرات	۰/۷۲۸
		• استفاده از ابزارهای بازار سرمایه	۰/۷۸۹
		• استفاده از اوراق مرابحه	۰/۸۰۰
		• استفاده از منابع صندوق توسعه ملی در قالب تقویت و توان‌آمدگی دفاعی	۰/۷۹۳
		• استفاده از سرمایه‌گذاری مشترک JV	۰/۸۲۸
		• استفاده از استنصاع	۰/۷۱۴
		• استفاده از فروش مازاد نفت مصوب بودجه سالیانه	۰/۷۸۹
		• استفاده از اوراق فروش و اجاره	۰/۸۰۷
		• استفاده از اوراق منفعت استهلاکی	۰/۸۸۷
		• استفاده از استقراض بلندمدت	۰/۷۹۸
		• استفاده از اوراق تبعی	۰/۷۲۹
		• استفاده از قرارداد مشارکت عمومی و خصوصی	۰/۷۱۷
		• استفاده از استقراض کوتاه‌مدت	۰/۷۳۱
		• استفاده از اجاره منتهی به مالکیت بانی	۰/۷۸۰
		• استفاده از فروش املاک و اموال مازاد سازمان‌های نیروهای مسلح	۰/۷۷۹
		• استفاده از اوراق اجاره کلی	۰/۷۲۸
		• استفاده از اوراق اجاره اشتراک زمانی	۰/۸۳۷
• استفاده از قراردادهای حق امتیاز به کشورهای سرمایه‌گذار	۰/۸۰۶		
• استفاده از شرکت‌های چندملیتی	۰/۷۸۱		

ارزیابی مدل ساختاری (مدل درونی)

بعد از ارزیابی مدل اندازه‌گیری و تأیید پایایی و روایی مدل، می‌توان به ارزیابی مدل ساختاری پرداخت که از دو معیار برای ارزیابی این مدل استفاده می‌شود.

ضریب تعیین (R^2): معیار اساسی برای ارزیابی میزان تبیین متغیرهای وابسته، ضریب تعیین است. ضرایب تعیین R مربوط به متغیرهای مکنون درون‌زای (وابسته) مدل است و ضریب تعیین نشان می‌دهد چند درصد از تغییرات متغیر وابسته، توسط متغیرهای مستقل تبیین می‌شود و مقدار این ضریب از ۰ تا ۱ متغیر است.

چن در سال ۱۹۸۸ مقادیر نزدیک به ۰/۶۷ را مطلوب، نزدیک به ۰/۳۳ را معمولی و نزدیک به ۰/۱۹ را ضعیف ارزیابی می‌نماید. بر همین اساس مقادیر ضریب تعیین در شکل ۲ قابل مشاهده است و لذا با در نظر گرفتن سه مقدار ملاک پیش‌گفته مناسب بودن برازش مدل ساختاری تأمین مالی صنایع دفاعی و نظامی تأیید می‌شود.

شکل ۲: مدل در حالت اعداد معناداری

جدول ۶: نتایج آزمون مسیر

مسیر	ضریب مسیر (β)	مقدار بحرانی (t)	سطح معنادار (P)	نتیجه در سطح ۰/۰۵
اعتبارات بودجه دولتی	۰/۹۲۴	۷/۲۴۹	۰/۰۰۰	تأیید با احتمال ۰/۹۹
سود قراردادهای صنعت دفاعی با بخش خصوصی	۰/۸۸۵	۱۵/۵۱۷	۰/۰۰۰	تأیید با احتمال ۰/۹۹
ابزارهای بازار سرمایه	۰/۸۰۶	۱۶/۳۸۵	۰/۰۰۰	تأیید با احتمال ۰/۹۹
اوراق مرابحه	۰/۸۰۴	۱۷/۴۵۷	۰/۰۰۰	تأیید با احتمال ۰/۹۹
منابع صندوق توسعه ملی	۰/۸۰۳	۱۸/۴۷۰	۰/۰۰۰	تأیید با احتمال ۰/۹۹
سرمایه‌گذاری مشترک JV	۰/۷۸۶	۱۱/۴۲۸	۰/۰۰۰	تأیید با احتمال ۰/۹۹
استفاده از استصناع	۰/۷۷۶	۱۴/۶۲۵	۰/۰۰۰	تأیید با احتمال ۰/۹۹
فروش مازاد نفت مصوب	۰/۷۵۶	۱۶/۶۷۰	۰/۰۰۰	تأیید با احتمال ۰/۹۹
اوراق فروش و اجاره	۰/۷۵۵	۲۲/۴۸۰	۰/۰۰۰	تأیید با احتمال ۰/۹۹
اوراق منفعت استهلاکی	۰/۷۳۳	۲۱/۴۷۱	۰/۰۰۰	تأیید با احتمال ۰/۹۹
استقراض بلندمدت	۰/۷۳۱	۲۵/۹۳۴	۰/۰۰۰	تأیید با احتمال ۰/۹۹
اوراق تبعی	۰/۷۰۶	۲۴/۸۳۱	۰/۰۰۰	تأیید با احتمال ۰/۹۹
مشارکت عمومی و خصوصی	۰/۶۸۶	۱۷/۹۷۳	۰/۰۰۰	تأیید با احتمال ۰/۹۹
استقراض کوتاه‌مدت	۰/۶۸۳	۱۵/۲۵۴	۰/۰۰۰	تأیید با احتمال ۰/۹۹
اجاره منتهی به مالکیت بانی	۰/۶۸۰	۱۳/۹۳۱	۰/۰۰۰	تأیید با احتمال ۰/۹۹
فروش املاک و اموال مازاد سازمان‌های نیروهای مسلح	۰/۶۷۸	۱۳/۷۵۳	۰/۰۰۰	تأیید با احتمال ۰/۹۹
اوراق اجاره کلی	۰/۶۴۹	۱۴/۹۵۱	۰/۰۰۰	تأیید با احتمال ۰/۹۹
اوراق اجاره اشتراک زمانی	۰/۶۴۸	۱۹/۷۱۳	۰/۰۰۰	تأیید با احتمال ۰/۹۹
قراردادهای حق امتیاز به کشورهای سرمایه‌گذار	۰/۴۶۱	۱۷/۹۷۱	۰/۰۰۰	تأیید با احتمال ۰/۹۹
شرکت‌های چندملیتی	۰/۴۶۰	۱۷/۶۳۱	۰/۰۰۰	تأیید با احتمال ۰/۹۹

آزمون همبستگی پیرسون

به منظور تعیین میزان اجماع حاصل از نظر پاسخگویان، تفاوت نظرات آنان در مرحله دوم با مرحله سوم با استفاده از آزمون همبستگی پیرسون بررسی گردید که نتایج این آزمون در زیر آورده شده است.

همبستگی پاسخ‌های مرحله دوم و سوم

Correlations			
		مرحله دوم	مرحله سوم
مرحله دوم	Pearson Correlation	1	.923
	Sig. (2-tailed)		.000
	N	20	20
مرحله سوم	Pearson Correlation	.923	1
	Sig. (2-tailed)	.000	
	N	20	20

**. Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

مقدار مقیاس ضریب همبستگی پیرسون هنگام توافق کامل برابر یک و در زمان نبود توافق کامل برابر صفر است. برای به دست آوردن ضریب همبستگی پیرسون از Spss استفاده شد. میزان ضرایب همبستگی پیرسون در دور سوم این تحقیق به میزان ۰.۲۳ و معنی دار ($p=0,000$) که کوچک‌تر از ۰,۰۱ می‌باشد) بود که این مقیاس با توجه به تعداد اعضای دور سوم دلفی (۳۰ نفر) نشان‌دهنده میزان نسبتاً مناسبی از توافق بر روی گویه‌های احصاء شده است.

جدول رتبه‌بندی روش‌های تأمین مالی بر اساس نتایج مرحله سوم

روش تأمین مالی	میانگین مرحله دوم	میانگین مرحله سوم
استفاده از اعتبارات بودجه دولتی	۳,۴۷	۳,۷۰
استفاده از سود قراردادهای صنعت دفاعی با بخش خصوصی یا صادرات	۳,۲۰	۳,۶۰
استفاده از ابزارهای بازار سرمایه	۳,۱۰	۳,۵۳
استفاده از اوراق مرابحه	۳,۲۷	۳,۵۰
استفاده از منابع صندوق توسعه ملی در قالب تقویت و توان‌آمدگی دفاعی	۳,۲۳	۳,۴۷
استفاده از سرمایه‌گذاری مشترک JV	۳,۱۷	۳,۴۳
استفاده از استصناع	۳,۱۰	۳,۴۳
استفاده از فروش مازاد نفت مصوب بودجه سالیانه	۳,۱۰	۳,۳۰
استفاده از اوراق فروش و اجاره	۳,۲۰	۳,۲۷
استفاده از اوراق منفعت استهلاکی	۳,۰۰	۳,۲۷
استفاده از استقراض بلندمدت	۲,۸۷	۳,۲۷
استفاده از اوراق تبعی	۲,۷۷	۳,۲۷
استفاده از قرارداد مشارکت عمومی و خصوصی	۲,۷۳	۳,۲۰
استفاده از استقراض کوتاه‌مدت	۲,۸۶	۳,۱۰
استفاده از اجاره منتهی به مالکیت بانی	۲,۸۰	۳,۱۰
استفاده از فروش املاک و اموال مازاد صنعت دفاعی یا سازمان‌های نیروهای مسلح	۲,۵۷	۳,۰۰
استفاده از اوراق اجاره کلی	۲,۶۷	۲,۹۳

۲,۷۳	۲,۶۳	استفاده از اوراق اجاره اشتراک زمانی
۲,۷۳	۲,۲۰	استفاده از قراردادهای حق امتیاز به کشورهای سرمایه‌گذار
۲,۵۰	۲,۳۰	استفاده از شرکت‌های چندملیتی

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

الف - نتیجه‌گیری

یکی از مهم‌ترین مباحث پیرامون مخارج دفاعی و هزینه‌های نظامی، تأمین مالی این هزینه‌هاست. کشورهای در حال توسعه برخلاف کشورهای توسعه یافته و پیشرفته که از ناحیه فعالیت‌های نظامی با فروش تسلیحات جنگی و نظامی درآمدهای ارزی قابل ملاحظه‌ای کسب می‌کنند، معمولاً مخارج مورد نیاز برای انجام هزینه‌های نظامی و دفاعی را از محل بودجه عمومی کشور تأمین می‌کنند که این می‌تواند از یک سو، دولت‌ها را با مشکلاتی از قبیل کسری بودجه و انباشته شدن سطح بدهی‌های داخلی و خارجی مواجه سازد و از سوی دیگر، توان اقتصادی این کشورها را تحلیل برده و سطح عمومی معیشت جامعه و توسعه اقتصادی را تحت تأثیر قرار دهد.

تفاوت این پژوهش با پژوهش‌های انجام شده این بود که در این تحقیق روش‌ها، ابزارها و یا مکانیسم‌هایی که منجر به تأمین مالی پروژه‌های صنایع دفاعی و نظامی جمهوری اسلامی ایران می‌گردند، شناسایی و رتبه‌بندی می‌گردند که از این حیث تنها با تحقیق علی‌اسلام جو و همکاران (۱۴۰۱)؛ با عنوان ارزیابی و اولویت‌بندی روش‌های تأمین مالی متناسب با صنعت دفاع جمهوری اسلامی ایران؛ مشابهت داشته است ولیکن نتایج حاصل از این تحقیق مشابهت بسیار اندکی با تحقیق مذکور داشت.

به‌منظور تأمین مالی پروژه‌های صنایع دفاعی و نظامی، روش‌های گوناگونی وجود دارد که در این پژوهش ابتدا با مصاحبه با ۲۰ نفر از خبرگان، کارشناسان و متخصصین حوزه مالی در صنایع دفاعی و نظامی، ۲۰ روش تأمین مالی شناسایی گردید.

سپس یک پرسش‌نامه ۲۰ سؤالی تدوین و بر اساس روش دلفی و طی ۲ مرحله، روش‌های تأمین مالی شناسایی شده به شرح ذیل با توجه به میانگین نمرات کسب شده، به ترتیب اولویت، رتبه‌بندی گردید:

- ۱- اعتبارات بودجه دولتی ۲- سود قراردادهای صنعت دفاعی با بخش خصوصی یا صادرات
- ۳- ابزارهای بازار سرمایه ۴- اوراق مرابحه ۵- منابع صندوق توسعه ملی در قالب تقویت و توان
- آمادگی دفاعی ۶- سرمایه‌گذاری مشترک JV ۷- استصناع ۸- فروش مازاد نفت مصوب بودجه
- سالیانه ۹- اوراق فروش و اجاره ۱۰- اوراق منفعت استهلاکی ۱۱- استقراض بلندمدت ۱۲-
- اوراق تبعی ۱۳- قرارداد مشارکت عمومی و خصوصی ۱۴- استقراض کوتاه مدت ۱۵- اجاره

منتهی به مالکیت بانی ۱۶- فروش املاک و اموال مازاد صنعت دفاعی یا سازمان‌های نیروهای مسلح ۱۷- اوراق اجاره کلی ۱۸- اوراق اجاره اشتراک زمانی ۱۹- قراردادهای حق امتیاز به کشورهای سرمایه‌گذار ۲۰- شرکت‌های چند ملیتی.

ب- پیشنهادها

برای تأمین مالی مناسب صنایع دفاعی و نظامی در جهت ارتقای عملکرد سازمان‌های مذکور، موارد زیر پیشنهاد می‌شود:

- در این تحقیق با مصاحبه با خبرگان حوزه مالی صنایع دفاعی و نظامی، ۲۰ روش تأمین مالی احصاء گردید؛ پیشنهاد می‌شود به منظور تأمین مالی پروژه‌های صنایع دفاعی و نظامی، علاوه بر استفاده از بودجه دولتی از سایر ابزارها و روش‌های تأمین مالی احصاء شده در این پژوهش از قبیل سود قراردادهای صنعت دفاعی با بخش خصوصی یا صادرات؛ ابزارهای بازار سرمایه؛ اوراق مرابحه؛ منابع صندوق توسعه ملی در قالب تقویت توان آمادگی دفاعی؛ سرمایه‌گذاری مشترک JV؛ و ... استفاده گردد.

- پیشنهاد می‌شود در پژوهشی جداگانه به مقایسه نتایج حاصل از پژوهش حاضر با سایر پژوهش‌های دیگر در سایر سازمان‌ها و صنایع پرداخته شود.

- پرسش‌نامه بسته، مهم‌ترین ابزار مورداستفاده در این پژوهش برای جمع‌آوری داده‌ها بود که نقاط ضعف و محدودیت‌های خاص خود را دارد؛ لذا پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌ها از ابزارهای دیگر جمع‌آوری داده؛ مانند مشاهده، بررسی اسناد و ... استفاده، و نتایج آن با نتایج این پژوهش مقایسه شود.

فهرست منابع:**الف - منابع فارسی**

- اسلام جو، علی، توحیدی نیا، ابوالقاسم، آذر، عادل، احمدی، موسی. (۱۴۰۱). ارزیابی و اولویت‌بندی روش‌های تأمین مالی متناسب با صنعت دفاع جمهوری اسلامی ایران. پژوهش‌های راهبردی بودجه و مالیه، ۳(۳)، ۳۹-۷۶.
- مرتضی‌نیا، حمید، سلگی، محمد و فقانی، عمار (۱۴۰۰). شناسایی عوامل اثرگذار بر تصویب بودجه در سازمان‌های دفاعی. پژوهش‌های راهبردی بودجه و مالی، ۲(۲)، صص ۱۳۷-۱۶۶.
- حسینی، سید شمس‌الدین، و اسماعیل‌پور مقدم، هادی. (۱۳۹۹). بررسی تأثیر عملکرد مالی شرکت بر نحوه تأمین مالی شرکت‌های بورسی وابسته به بخش دفاع و ارائه الگوی تأمین مالی از طریق بازار سرمایه. فصلنامه اقتصاد دفاع، ۵(۱۵)، صص ۵۱-۷۳.
- فطرس، محمدحسین، گل‌خندان، ابوالقاسم. (۱۳۹۶). آزمون فرضیه اسلحه و (یا) رفاه در کشورهای با درآمد بالا، متوسط و پائین. علوم و فنون نظامی، ۱۳(۴۲)، ۵-۲۹.
- اسلامی میلانی، پریسا و اسمعیلی، شاهپور (۱۳۸۸). مروری بر شیوه‌ها و روش‌های نوین تأمین مالی پروژه‌ها، کنفرانس بین‌المللی توسعه نظام تأمین مالی در ایران (با رویکرد نوآوری‌های مالی)، دوره ۱، دانشگاه شریف، تهران.
- علی‌اکبری، داوود؛ احمدوند، محمد رحیم؛ (۱۳۹۶)؛ تأمین مالی سندیکایی و مشارکتی برای پروژه‌های نظامی، فصلنامه اقتصاد دفاع، دانشگاه و پژوهشگاه عالی دفاع ملی و تحقیقات راهبردی - گروه منابع و اقتصاد دفاع، سال دوم، شماره سوم، بهار ۱۳۹۶، صص ۷۹-۹۶.
- اعتمادی، حسین، داغانی، رضا، عزیزخانی، مسعود، فرهبخش، سارا. (۱۳۹۳). زمان‌سنجی در ارزیابی پرتفوی سرمایه‌گذاری، شواهدی از بازار سرمایه. تحقیقات مالی، ۱۶(۱)، ۲۵-۳۹.
- مستولی‌زاده، سید محمد، منتظری، مهران، سعدالدین، ساناز. (۲۰۲۰). تأثیر ادغام مالی و تجاری بر نوسانات کلان اقتصادی با رویکرد مقایسه‌ای در کشورهای منتخب توسعه‌یافته و درحال توسعه. راهبرد توسعه، ۶۲(۱۶)، ۷۸-۹۹.

ب - منابع انگلیسی

- Liu, D. Y., Wang, C. K., Fang, C. Y., & Liu, P. L. (2021). A Study of Project Financing on the Defense Industry in Systems Thinking Perspective. *Journal of Applied Finance and Banking*, 11(2), 131-149.
- Jones, L. R., Candreva, P. J., & DeVore, M. R. (2011). *Financing national defense: Policy and process*. IAP.
- Gao, Z., Li, L., & Hao, Y. (2024). Resource industry dependence and high-quality economic development of Chinese style: Reexamining the effect of

- the “Resource Curse”. *Structural Change and Economic Dynamics*, 68, 1-16.
- Aziz, N., & Asadullah, M. N. (2017). Military spending, armed conflict and economic growth in developing countries in the post-Cold War era. *Journal of Economic Studies*, 44(1), 47-68.
 - Liu, D. Y., Wang, C. K., Fang, C. Y., & Liu, P. L. (2021). A Study of Project Financing on the Defense Industry in Systems Thinking Perspective. *Journal of Applied Finance and Banking*, 11(2), 131-149.
 - Zhu, H., Chen, B., Chang, S., & Zhu, H. (2024). The impact of financing efficiency in defense industry base on non- technological innovation: Evidence from China. *Managerial and Decision Economics*.
 - Cheung, T. M., Anderson, E., & Yang, F. (2017). Chinese defense industry reforms and their implications for US-China military technological competition. *SITC Research Briefs*, (2017-4).
 - Chen, T. y. (2008). Critical Success factors for various strategies in the banking industry. *international journal of bank marketing*, 17(2), 81-91.
 - Liang, H. Y., & Reichert, A. K. (2012). The impact of banks and non-bank financial institutions on economic growth. *The Service Industries Journal*, 32(5), 699-717.
 - Reilly, C. S. (2023). The Political Economy of Rising Defense Costs. Available at SSRN 4369733.
 - Asgharzadeha, A., Mohammadzadehb, M., & Mirjomehrib, A. R. (2024). Structural equation modeling (SEM) in institutionalizing e-learning culture case study AJA command and staff university. *Int. J. Nonlinear Anal. Appl.* In Press, 1, 9.